

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑ

ΥΠΟ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

*

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1950

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν Γενικὴν αὐτὴν Κοινωνιολογίαν ἔγραψα ἀπ' εὐθείας εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν, θὰ τὴν μεταφράσω δέ, εἰάν τὸ ἐπιτρέψη ἡ κατάστασις, εἰς τὴν γερμανικὴν. Ἔξον σύγγραμμα τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἔφ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει (πρὸς τὴν σημ. σελ. 13). Ὡστε εἶναι καὶ δυνατὸν ἐν τῇ πρωτοτυπία του, ἀλλὰ καὶ συντομία του νὰ ἔχη ἑλλείψεις. Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως προσθέτω ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ π ρ ω τ ο τ υ π ί α τοῦ βιβλίου μου χαρακτηρίζει κυρίως τὸ δεύτερον μέρος αὐτοῦ. Ἐλπίζω δὲ ὅτι θὰ γίνῃ ἀφειρητὴ καλυτέρας μελέτης τοῦ θέματος ἀπὸ ἄλλους ἐπιστήμονας.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

*Παλ. Φάληρον 2 Μαΐου 1943
καὶ 8 Ὀκτωβρίου 1949.*

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος

Είσαγωγή. Τὸ θέμα τοῦ συγγράμματος τούτου . . . . . Σελ. 1— 2

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Κεφάλ. πρῶτον. Τὸ θέμα τῆς κοινωνιολογίας. Τρεῖς διάφοροι ἀπόψεις περὶ τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας.— Ἡ ὀρθὴ ἀποψις.— Κριτικὴ τῶν ξένων ἀποψεων.— Καθορισμὸς τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας.— Διάφορα εἶδη κοινωνιολογιῶν καὶ γενικὴ κοινωνιολογία . . . . . » 3— 10

Κεφάλ. δεύτερον. Ἡ θέσις τῆς κοινωνιολογίας εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ διάφοροι γνῶμαι (κοινωνιολογία - ψυχολογία, κοινωνιολογία - βιολογία, κοινωνιολογία - φιλοσοφία).—Κριτικὴ αὐτῶν.—Ἄλλαι δευτερεύουσαι γνῶμαι.— Ἡ ὀρθὴ ἀποψις.— Ἡ κοινωνιολογία καὶ ὡς εὐριστικὴ μέθοδος . . . . » 11— 15

Κεφάλ. τρίτον. Τρόποι (μέθοδοι) κατὰ τοὺς ὁποίους λύεται τὸ κοινωνιολογικὸν πρόβλημα.

A. Ψυχολογικὴ κατεύθυνσις εἰς τὴν κοινωνιολογίαν, ἱστορία τῆς κατευθύνσεως, τέσσαρες διάφοροι ἀπόψεις ἐφαρμογῆς τῆς ψυχολογίας εἰς τὴν κοινωνιολογίαν, κριτικὴ αὐτῶν. Ὁμαδικὴ θέλησις, ὀμαδικὸν πνεῦμα . . . » 16— 30

B. Βιολογικὴ (καὶ μηχανικιστικὴ) κατεύθυνσις εἰς τὴν κοινωνιολογίαν. Σύντομος ἱστορία αὐτῆς, κριτικὴ αὐτῆς. Ἰδιαιτέρως ἡ μηχανικιστικὴ κατεύθυνσις, ἐπίσης ἡ ἐξήγησις τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου διὰ μόνης τῆς θεωρίας περὶ ἐνεργείας . . . . . » 30— 35

VI

Γ. Ἡ ὀργανικιστικὴ κατεύθυνσις εἰς τὴν κοινωνιολογίαν. Σύντομος ἱστορία αὐτῆς. Αἱ βασικαὶ ἰδέαι αὐτῆς. Κριτικὴ αὐτῆς. Ὀμαδικὴ ψυχὴ. . . . . Σελ. 35— 42

Δ. Ἡ ἐθνολογικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατεύθυνσις. Ἡ ἐθνολογικὴ ἄποψις, ἡ γεωγραφικὴ ἄποψις. Κριτικὴ αὐτῶν. Ἡ οἰκονομικὴ ἄποψις. Σύντομος ἱστορία αὐτῆς ἢ θεωρία τοῦ Marx καὶ Engels. Κριτικὴ τῆς κατευθύνσεως αὐτῆς . . . . . » 42— 49

Κεφάλ. τέταρτον. Ἀντικειμενικὴ κοινωνιολογία. Γενικὴ κριτικὴ τῶν προηγουμένων κατευθύνσεων. Οἱ ἐπιχειρήσαντες ἀντικειμενικὴν κοινωνιολογίαν. Ἡ πραγματικὴ ἀντικειμενικὴ κοινωνιολογία. Εἰδικῶς ἡ γενικὴ κοινωνιολογία, ἡ μέθοδος καὶ τὰ θέματα αὐτῆς. » 50— 57

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΣΥΣΤΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Κεφάλ. πρῶτον. Τύποι συμβιώσεως καὶ χαρακτῆρες αὐτῶν.
Α. Αἱ συμβιώσεις ἀνθρώπων, ἐκ φύσεως, ἐκ τῶν ὑστέρων παραχθεῖσαι. Τὰ συμβιοῦντα ἄτομα. Ἀλληλεξάρτησις. Ὁργάνωσις . . . . » 58— 61.

Β. Αἱ συμβιώσεις ζῴων. Ἡ ἀγέλη. Δύο εἶδῶν. Ἀλληλεξάρτησις τῶν ἀτόμων. Ὁργάνωσις. Τὸ σμήνος. Τὰ δῆθεν ἄτομα. Ὁ σωρὸς μυρμηκῶν. Ὁ χαρακτῆρ τοῦ σμήνους καὶ τοῦ σωροῦ μυρμηκῶν . . . . . » 61— 66

Γ. Αἱ συμβιώσεις φυτῶν. Ἡ ἐξακριβωσις συμβιώσεως φυτῶν (δάση, λειμῶνες). Ὁ παρασιτισμὸς . . . . . » 66— 68

Κεφάλ. δεύτερον. Αἷτια συμβιώσεως. Αἱ διάφοροι θεωρίαι. Ἡ ὀρθὴ θεωρία. Τὸ συναίσθημα τοῦ εἶδους. Ἡ ἰδιοτροπία τῆς φύσεως. Ἄλλαι ἀφορμαί. » 69— 72

Κεφάλ. τρίτον. Μεταβολαὶ εἰς τὰς συμβιώσεις. Μεταβολαὶ εἰς συμβιώσεις φυτῶν; εἰς τὸ σμήνος καὶ τὸν σωρόν; Μεταβολαὶ εἰς τὴν ἀγέλην καὶ εἰς τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων, αἱ τελευταῖαι ἐξελίξεις. μία τά-

σις. Τὸ ἑνατικτὸν εἰς τὰ ζῶα, εἰς τοὺς ἀνθρώπους
διανόησις. Διάσπασις τοῦ συναισθήματος τοῦ εἶδους.
Θεληματικὴ ἐξέλιξις εἰς τοὺς ἀνθρώπους. . . . . Σελ. 73— 77

Κεφάλ. τέταρτον. Ὅμοιότητες καὶ ἀνομοιότητες εἰς
τὰς συμβιώσεις ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.

A. Κοινὰ γνωρίσματα εἰς τὰς συμβιώσεις.
Ἡ ἀλληλεξάρτησις. Ἡ ὀργάνωσις. Ἡ ἔννοια
τοῦ βίου ἀπὸ κοινοῦ (συμβιώσεως). Ὁ ἰσχυ-
ρὸς ἐντὸς τῆς συμβιώσεως . . . . . > 78— 82

B. Ἀνομοιότητες εἰς τὰς συμβιώσεις φυτῶν,
ζώων καὶ ἀνθρώπων. Κατὰ βαθμὸν τέλεια
ἄτομα εἰς τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα καὶ τοὺς ἀνθρώ-
πους, φαινομενικὰ ἄτομα εἰς τὸ σμῆνος καὶ
τὸν σωρόν, ἀνταγωνισμὸς ἐκεῖ, ἐδῶ μηχανικὴ
λειτουργία, εἰς τοὺς ἀνθρώπους θέλησις εἰς
τὰ ἄλλα ἑνατικτὰ . . . . . > 82— 84

Κεφάλ. πέμπτον. Ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς
συμβιώσεως. Ἡ ἀτομον καὶ ὁμάς. Ὁ ἰσχυρὸς ὀργα-
νώνει τὴν συμβίωσιν. Ἡ λεγομένη κοινὴ θέλησις. Ἡ ἀτο-
μον καὶ ὄχι ὁμάς . . . . . > 85— 88

Κεφάλ. ἕκτον. Ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ φύσις παντὸς εἶδους
συμβιώσεως.

A. Ἡ βία ἐντὸς τῆς συμβιώσεως. Τὰ διάφορα
εἶδη βίας, ἐσωτερικὴ, ἐξωτερικὴ, συνειδητὴ,
ἀσυνείδητος . . . . . > 89— 95

B. Ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτησις ἐντὸς τῆς συμβιώ-
σεως, πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς τὰ ἔσω, ψυχικὴ,
σωματικὴ ἀλληλεξάρτησις. Ἀλληλεγγύη . . . . . > 96—101

Κεφάλ. ἑβδόμον. Ταξινόμησις τῶν συμβιώσεων. Αἱ δια-
φοραὶ εἰς τὰς συμβιώσεις ὡς βάσις διὰ τὴν ταξι-
νόμησιν. Ὁργανισμὸς καὶ ὀργάνωσις. Ἡ κοινωνία ὡς
ὄρος . . . . . > 102—107

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ θέμα τοῦ συγγράμματος τούτου

Εἶναι γνωστὸν ὅτι σχεδὸν καμμία ἐπιστήμη (ἐκτὸς τῶν τελείως ἐμπειρικῶν καὶ ἀκριβῶν) δὲν ἀπαλλάσσεται τοῦ ἐπιστημονικοῦ καθήκοντος, νὰ καθορίσῃ εἰσαγωγικῶς τὸ θέμα της καὶ τὴν μέθοδόν της. Τὸ καθῆκον αὐτὸ παρουσιάζεται ὡς ἀπόλυτος ἀνάγκη πρὸ πάντων εἰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι, εἴτε ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, εἴτε ὡς ἐκ τῆς νεότητός των, δὲν ἔχουν ἀκριβές, γενικῶς ἀναγνωριζόμενον θέμα, οὔτε δὲ καὶ μέθοδον ἐξ ἑαυτῆς ὀρθὴν καὶ ἀναγκαίαν. Ἐξ ἡμετέρας ἡ ψυχολογία ὑπ' ὄψιν, ἡ ὁποία ἀκόμη καὶ μετὰ χιλιετηρίδας ὕλας δὲν κατορθώνει νὰ ἔχη οὔτε γενικῶς ἀναγνωριζόμενον θέμα, οὔτε γενικῶς ἀναγνωριζομένην μέθοδον, ὥστε ὁ θέλων νὰ ἐρευνήσῃ τὰ ψυχικὰ λεγόμενα φαινόμενα (νὰ συγγράψῃ «ψυχολογίαν») εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ καθορίσῃ ἐν πρώτοις (εἰσαγωγικῶς) τὸ θέμα καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης του, ὅπως αὐτὸς τ' ἀντιλαμβάνεται. Ἐγὼ θέτω ἐδῶ ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης μου γενικῶς τὴν *σ υ μ β ί ω σ ι ν* (κοινωνίαν) ὑπὸ τὸ ὄνομα «γενικῆς κοινωνιολογίας», ἀλλ' ἀκριβῶς οὔτε τὸ θέμα μου εἶναι κατὰ κοινὴν καὶ γενικὴν ἐκδοχὴν ὠρισμένον, οὔτε δὲ καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἐρεύνης τοῦ θέματος εἶναι ἔξω πάσης συζητήσεως.

Καὶ ὅμως καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ τῆς μεθόδου πρὸς ἐρευνάν του δὲν εἶναι τόσον ἀπλοῦς, ὥστε νὰ ἐξαντληθῇ δι' ὀλίγων γραμμῶν εἰσαγωγικῶς πρὸ τῆς ἐρεύνης τοῦ θέματος. Πολλὰ καὶ διάφορα ἐλέχθησαν καὶ περὶ τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας καὶ περὶ τῆς μεθόδου της, ὥστε ἀπαιτεῖται καὶ ὀλόκληρος συγγραφή, διὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ

γένη καὶ ἔλεγχος τῶν διαφόρων ἀπόψεων καὶ νὰ καθορισθῇ κριτικῶς τὸ θέμα καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γενικῆς αὐτῆς κοινωνιολογίας, τὴν ὁποίαν προτίθεμαι νὰ ἐπεξεργασθῶ καὶ νὰ ἐρευνήσω τὸ θέμα της.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ προδιέγραψαν τὴν πλοκὴν τοῦ παρόντος βιβλίου περὶ γενικῆς κοινωνιολογίας. Ἦτοι θὰ ἐκθέσω, θὰ ἐπεξεργασθῶ πρῶτον τὰς διαφόρους θεωρίας περὶ κοινωνιολογίας, τῆς διδασκαλίας αὐτῆς περὶ «κοινωνίας». Διὰ νὰ τὸ εἶπω ἀναλυτικῶς: θὰ καθορίσω τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται, πρέπει ν' ἀποδοθῇ ὡς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰς τὴν κοινωνιολογίαν καὶ θὰ ἐκθέσω (συντόμως) τὰς διαφόρους κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας παρουσιάζουν αἱ μέχρι σήμερον ἔρευναι τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας (ψυχολογικὴν, βιολογικὴν κατεύθυνσιν κτλ.)· θὰ καταλήξω διὰ τῆς κριτικῆς μου νὰ καθορίσω τὸν ἀντικειμενικὸν τρόπον, πῶς πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ ἐπεξεργασθῶ ὡς κατὰ μέρος οὕτως εἶπεῖν εἰσαγωγῆν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος θὰ ἐπεξεργασθῶ ἔπειτα σύμφωνα μὲ τοὺς καθορισμοὺς τοῦ πρώτου μέρους τὰς κυριωτέρας ἀρχὰς (τῆς) γενικῆς κοινωνιολογίας. Διὰ νὰ τὸ εἶπω δὲ συντόμως πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων: λέγων γενικὰς ἀρχὰς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοῶ οἴασδήποτε προϋποθέσεις δῆθεν πάσης κοινωνίας ἐκ κατασκευῆς· τὸ τοιοῦτον ἀποκλείεται τελείως διὰ τῶν καθορισμῶν τοῦ πρώτου μέρους. Τὸ θέμα τῆς γενικῆς κοινωνιολογίας θὰ εἶναι: ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν κοινωνιῶν ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἰδιαιτέρα ἔρευνα προϋποτίθεται, νὰ καθορισθοῦν συμπερασματικῶς τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ πάσης κοινωνίας (γενικῶς τῆς συμβιώσεως). Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ἀντικειμενικῆς κοινωνιολογίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Οἱ ἐπιστήμονες, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουν κοινωνιολογίαν ἢ διδασκαλίαν περὶ κοινωνίας, δὲν κατώρθωσαν νὰ καθορίσουν τὸ θέμα των κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ γίνῃ παραδεκτὸν ἀπὸ κοινοῦ καὶ νὰ δοθῇ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν κοινωνιολογίαν ὡς ἐπιστήμην τελείως ὠρισμένον θέμα ἐρεύνης.

Διακρίνω τρία διάφορα (μολονότι σχετικὰ) θέματα, τὰ ὁποῖα κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ἐθεωρήθησαν ὡς ἀντικείμενα μιᾶς ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ὀνομάσθη κοινωνιολογία. Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς :

1. Οἱ μὲν λέγουν ὅτι ἡ κοινωνιολογία ἔχει νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ καθορίσῃ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι διέπουν τὴν κοινωνίαν καὶ ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται ἐν στάσει καὶ ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται ἐν κινήσει, δηλαδή καὶ κατὰ τὸ λεγόμενον καθεστῶς καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας.

2. Ἄλλοι θεωροῦν ὡς ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογίας τὴν ἐρευναν καὶ κατανόησιν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα μάλιστα τὰ θεωροῦν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ ὡς ἐκφάνσεις (φαινόμενα) μιᾶς συνολικῆς συνειδήσεως.

3. Ὡς θέμα ἐπιστημονικὸν ἰδιαίτερον, ὡς κοινωνιολογία,

ἐθεωρήθη ἡ ἐξακρίβωσις καὶ κατανόησις τῶν διαφόρων μορφῶν κοινωνίας, π.χ. τῆς συναφείας, τῆς ὑποταγῆς, τῆς ἀντενεργείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπομονώσεως κτλ. κτλ.

Περίεργον πρέπει νὰ φανῆ ὅτι ἤρχισαν νεωστὶ καὶ οἱ ζωολόγοι καὶ οἱ βοτανικοὶ νὰ ἐπεξεργάζωνται κοινωνιολογίας ζῴων καὶ κοινωνιολογίας φυτῶν (Tierso zoologie, Pflanzensoziologie); καὶ ἐννοεῖται ὅτι οἱ καθορισμοὶ ἐκεῖνοι τοῦ θέματος μιᾶς ἐπιστήμης «κοινωνιολογίας» (ἐκτὸς κάπως τῆς τρίτης) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν ἰσχὺν καὶ διὰ τὴν κοινωνιολογίαν ζῴων καὶ φυτῶν. Ἐδῶ πρόκειται φανερώτατα περὶ ἐρεῦνης τῆς συμβιώσεως ζῴων καὶ συμβιώσεως φυτῶν, καὶ δὲν ἔπρεπε κατ' ἀρχὴν ἡ κοινωνιολογία ἀνθρώπων νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς διάφορον καθορισμὸν τοῦ θέματος. Πράγματι δὲ ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς καθορισμοὺς θέματος ὡς «κοινωνιολογία» ἓνα σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συμφωνοῦν ὅλοι οἱ «κοινωνιολόγοι», ἡ δὲ διαφορὰ εἰς τοὺς καθορισμοὺς τῶν προέρχεται ἀπὸ τὸν περιορισμὸν, τὸν ὁποῖον δίδουν κατὰ τὴν ἐρευναν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ὡς κοινωνικοῦ βίου, ὡς συμβιώσεως. Τονίζω δὲ ὅτι ὁ περιορισμὸς αὐτὸς εἶναι ἐσφαλμένος. Ἐξηγοῦμαι :

Δηλαδὴ τὸ ὀρθὸν εἶναι, τὸ θέμα «κοινωνικὸς βίος» νὰ ληφθῆ πρῶτα μόνον τυπικῶς, ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν του οὕτως εἰπεῖν χαρακτηριστικὸν ὡς «βίος ἐν συμβίωσει». Ἡ ἔννοια «συμβίωσις» ἀποκλείει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτομικοῦ βίου, ἀποκλείει δὲ καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπλῆς ὑπάρεξεως πολλῶν ἀτόμων εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν χῶρον. Ἡ ἔννοια «συμβιώσεως» θέτει λοιπὸν ὡς ὄριον τοῦλάχιστον δύο ἄτομα τὰ ὁποῖα ζοῦν μαζί, διάγουν βίον ἀπὸ κοινωνοῦ· εἶναι ἄγνωστον κατ' ἀρχὴν, εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκονται τὰ δύο αὐτὰ ἄτομα τοῦ παραδείγματός μου· αὐτὸ θὰ εὐρεθῆ ἀκριβῶς, ὅταν θὰ ἐρευνηθῆ ὁ ἀπὸ κοινοῦ βίος αὐτῶν, ἡ συμβίωσις τῶν.

Ἡ «συμβίωσις» εἶναι γεγονὸς τοῦ βίου, εἰς τὸν βίον, καὶ ὡς γεγονὸς ἀποτελεῖ καὶ ἰδιαίτερον ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ προσπαθεῖ ἀμέσως νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ. Εἶναι ἀδιάφορον πῶς θὰ ὀνομασθῆ ἡ ἐρευνα

αὐτὴ ὡς ἐπιστήμη, ἐὰν δηλαδή «κοινωνιολογία» (Soziologie) ἢ περιφραστικῶς «θεωρία περὶ κοινωνίας» (ὅπως προτιμοῦν μερικοὶ Γερμανοὶ Gesellschaftslehre). Ἐγεννήθη βέβαια καὶ τὸ ζήτημα, ἐὰν τοιοῦτο θέμα (ἔρευνα τῆς συμβιώσεως) ὑφίσταται πράγματι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Ἐγὼ θὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα ἐκτενῶς⁽¹⁾. Πρῶτα πρῶτα θέλω ὁμῶς νὰ δείξω ὅτι, ἅμα τεθῇ ὡς ἀντικείμενον ἐρεύνης τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο γεγονὸς τοῦ βιολογικοῦ κόσμου, ἡ **σ υ μ β ί ω σ ι ς** ὄντων (ἀνθρώπων, ζώων, φυτῶν), ἐπέρχεται εὐκόλα συνεννόησις καὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ, περὶ τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας.

1. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τοῦ *Comte* καὶ ἄλλων, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης, τὸ ὁποῖον θ' ἀποδοθῇ εἰς τὴν κοινωνιολογίαν, εἶναι ἡ εὕρεσις τῶν **νόμων** τῆς συμβιώσεως. Ἡ γνώμη αὕτη περιορίζει τὴν ἔρευναν χωρὶς λόγον. Νόμοι διέπουν πάντοτε ὠρισμένα ἀντικείμενα, ὠρισμένας σχέσεις καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν χωρὶς τὸ ἀντικείμενόν των· ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ἔρευνα θ' ἀφορᾷ τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ζώων ἢ τῶν φυτῶν, ἐννοεῖται καὶ μὲ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι διέπουν, κανονίζουν αὐτήν, εἴτε ἐν στάσει εἴτε καὶ ἐν ἐξελίξει, ἐὰν ὑπάρχῃ τοιαύτη.

2. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἡ γνώμη τοῦ *Simmel*, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ θέμα τῆς ἐρεύνης εἶναι αἰ **μορφαί**, ὑπὸ τὰς ὁποίας παρουσιάζεται ἡ συμβίωσις. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἔρευνα τῆς συμβιώσεως θ' ἀνακαλύπτῃ (ἴσως) ἐκάστοτε καὶ μορφὰς αὐτῆς, ἀλλ' ἀκριβῶς θὰ εὐρεθοῦν αἰ **μορφαί** αὐταί, ἐφ' ὅσον ὑπάρθουν· διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς συμβιώσεως· Δὲν πρόκειται π.χ. περὶ ἐρεύνης τῆς ὑποταγῆς, ἀλλὰ περὶ ἐρεύνης τῆς συμβιώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται (ἴσως καὶ) ὑποταγή. ὑποταγή π.χ. εἰς τὴν συμβίωσιν κυρίου καὶ δούλου, ἀλλὰ καὶ ἀνδρὸς μετὰ γυναικὸς κτλ. Δὲν ὑπάρχει μορφὴ συμβιώσεως χωρὶς ὠρισμένον περιεχόμενον, δὲν ὑπάρχει «ἀγέλη» χωρὶς

1. Πρβλ. τὸ δεύτερον κεφάλαιον, Ἡ θέσις τῆς κοινωνιολογίας εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν.

ὄρισμένα ζῶα, τὰ ὅποια συμβιοῦν, δὲν ὑπάρχει ὑποταγὴ χωρὶς ὄρισμένην κατάστασιν, π.χ. ἀπὸ ἔρωτα, ἀπὸ ἀναγνώρισιν ὑπερετερότητας, ἀπὸ καταναγκασμὸν κτλ. κτλ. Ἡ γλῶσσα εἶναι πτωχὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου μεταχειρίζεται τὴν αὐτὴν λέξιν εἰς διαφόρους περιστάσεις (ὑποταγὴ μεταξὺ ἐρωτευμένων, ὑποταγὴ ἀπὸ θρησκευτικῶν λόγων, ὑποταγὴ διὰ βίας ἐξωτερικῆς κτλ.). Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀρθὸν νὰ γίνεται λόγος ἐξ ἀρχῆς περὶ μορφῶν τῆς συμβιώσεως ὡς ἀντικειμένου ἐρεῦνης.

3. Ἀποκλείεται ἐντελῶς ὅτι ἔρευνα τῆς συμβιώσεως σημαίνει ἔρευναν τῶν φαινομένων τῆς συμβιώσεως (Spencer κ. ἄ.). Συμβίωσις καὶ φαινόμενα ἐντὸς τῆς συμβιώσεως δὲν εἶναι (ἴσως) τὸ αὐτό, π. χ. παρουσιάζεται εἰς συμβιώσεις ἀνθρώπων ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, ἡ καλλιτεχνία κτλ., ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν προτέρων, ἂν καὶ κατὰ πόσον τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι φαινόμενα συμβιώσεως· πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἡ συμβίωσις ὡς τοιαύτη, διὰ νὰ καταφανῇ, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον τὰ φαινόμενα αὐτὰ παρήχθησαν ἀπὸ τὴν συμβίωσιν. Ὡστε εἶναι τελεία προκατάληψις καὶ ἡ γνώμη ὅτι τὰ φαινόμενα αὐτὰ παράγονται ἀπὸ μίαν συνολικὴν θέλησιν, ἢ καὶ ἀπλῶς ὅτι ἡ συμβίωσις ὑπάρχει καὶ ὑφίσταται διὰ συνολικῆς θελήσεως, ἡ ὅποια πρέπει νὰ κατανοηθῇ (Tönnies).

4. Ἀποκλείεται ἐντελῶς ὅτι κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος (τοῦ ἀντικειμένου) «συμβίωσις» πρόκειται, ὅπως λέγεται, περὶ ἐρεῦνης αὐτῆς μετὸν σκοπὸν νὰ γίνῃ προσπάθεια διὰ νὰ καλυτερεύσουν αἰσχύσεις τῶν συμβιοῦντων, διὰ τὴν πρόοδον τῆς συμβιώσεως. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ τοιαύτη γνώμη, διότι δὲν εἶναι καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν προτέρων ὅτι μία ὑφισταμένη συμβίωσις (ἔστω καὶ ἐὰν πρόκειται μόνον περὶ συμβιώσεως ἀνθρώπων) δὲν ἔχει καλῶς καὶ ἐπιδέχεται καὶ βελτίωσιν. Ὡστε σφάλλον τελείως ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι θεωροῦν τὸν συντροφισμὸν (socialismus) ὡς τὴν ἰδεώδη συμβίωσιν (ἀνθρώπων) καὶ ἀπαιτοῦν : ἢ συντροφιστικὴν κοινωνιολογίαν ἢ καμμίαν. Ἐγὼ ἀπαιτῶ : ἢ ἀντικειμενικὴν κοινωνιολογίαν ἢ ἄλλως καμμίαν ! Ὑπάρχουν βέβαια καὶ οἱ λέγοντες (ὁ Liliensfeld, ὁ Schäffle κ. ἄ.) ὅτι τὸ θέμα τῆς ἐρεῦνης

εἶναι καὶ ἡ κατανόησις τῆς ὑφισταμένης συμβιώσεως καὶ ἡ ὑπόδειξις τῆς καλύτερας κοινωνίας (συμβιώσεως). Κατὰ τὴν γνώμην μου ἐννοεῖται ἐξ ἑαυτοῦ ὅτι, ὅταν ἐρευνηθῇ ἡ ὑφισταμένη συμβίωσις, ἴσως θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν καὶ συμπεράσματα διὰ τὸ μέλλον τῆς συμβιώσεως· ἀλλ' ἀκριβῶς ἴσως, διότι εἶναι ἀγνωστον ἐκ τῶν προτέρων εἰς τί θὰ καταλήξουν αἱ ἐρευναι τῆς συμβιώσεως, ἐὰν δηλαδὴ θὰ δείξουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθῇ κατὰ μίαν θέλησιν ἢ ὅτι αἱ συμβιώσεις ἔχουν ἀμετάβλητον χαρακτῆρα,

5. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ γίνῃ οἰοσδήποτε περιορισμὸς χρόνου καὶ ὅς τῆς συμβιώσεως, διὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς συμβίωσις, δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Spencer ὅτι ἡ συμβίωσις πρέπει νὰ εἶναι διαρκής, διὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς συμβίωσις («ὡς κοινωνία»).

Οἱ θεαταὶ κινηματογραφικῆς ταινίας δὲν ἀποτελοῦν συμβίωσιν (κοινωνίαν), ὅχι ὅμως διότι μετὰ μίαν, ἔστω καὶ δύο... ὥρας χωρίζονται, ἀλλὰ διότι κυρίως ὁ κάθε θεατῆς εὐρίσκεται μόνος τοῦ ἀπέναντι τῆς ταινίας (τοῦ θεάματος, μιᾶς διαλέξεως), ἐνῶ ἅμα ὡς θεωρηθοῦν ὡς σχετιζόμενοι καὶ ἀναμεταξύ των ὑπάρχει καὶ συμβίωσις. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι «διάρκεια» εἶναι λέξις σχετικὴ, ὥστε κάθε χρονικὸς περιορισμὸς τῆς συμβιώσεως, διὰ νὰ θεωρηθῇ δῆθεν ὡς συμβίωσις (ὡς «κοινωνία») εἶναι (θὰ ἦτο) αὐθαίρετος.

6. Ὁ G. T a r d e εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι συμβίωσις («κοινωνία») ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καὶ «ἀπομίμησις» τοῦ ἑνὸς διὰ τοῦ ἄλλου. Ἐγὼ τονίζω ὅτι ἴσως δὲν ἀποκλείεται τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ πρέπει νὰ εὐρευθῇ· δὲν εἶναι ὀρθόν, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν ὡς συμβίωσιν μόνον ὅπου ὑπάρχει «ἀπομίμησις».

7. Νεωστὶ ἐλέχθη ὅτι πρέπει τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον θ' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην κοινωνιολογία, νὰ εἶναι ἡ κατανόησις τῆς ἀλληλενεργείας δρώντων ἀτόμων («ἀνθρώπων»). Δὲν εὐρίσκω ὀρθὸν τὸν καθορισμὸν αὐτόν· ἀκόμη καὶ μόνον διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀλληλενέργεια δὲν ἀποτελεῖ θέμα ἀντικειμενικόν. Ἡ ἀλληλενέργεια ὡς τοιαύτη εἶναι ἓνα πολὺ εἰδικὸν θέμα, ἐὰν δὲ τεθῇ ἀντὶ τῆς ἐννοίας συμβίωσις, πρόκειται περὶ προλή-

ψεως· πρὸ τῆς ἐρεῦνης τῆς συμβιώσεως ἔστω καὶ μόνον (τῶν) ἀνθρώπων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ κανεὶς ὅτι αἱ σχέσεις τῶν εἶναι σχέσεις ἀλληλενεργείας· ἐκ τῶν ὑστέρων μόνον εἶναι δυνατὸν ἴσως νὰ καταφανῇ ὅτι κατὰ τὴν συμβίωσιν πρόκειται περὶ ἀλληλενεργείας ἢ ἀλληλεξαρτήσεως, εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ ὅτι πρόκειται καὶ μόνον περὶ ἐξαρτήσεως ἴσως τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον. Εἶναι δὲ δυνατὸν τὸ αὐτὸ νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τὰ ζῶα καὶ διὰ τὰ φυτά. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀκριβῶς ἄγνωστα ἐκ τῶν προτέρων. Δὲν διορθώνεται τὸ σφάλμα ἐκείνης τῆς γνώμης, ὅταν λέγεται ὅτι ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης εἶναι αἱ σχέσεις καὶ αἱ διαφοροὶ μορφαὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων («τῶν ἀνθρώπων»). Τοῦτι κατὰ τῆς τοιαύτης γνώμης πρῶτον μὲν ὅτι προϋπόθεσις τῶν σχέσεων εἶναι ἡ συμβίωσις καὶ ὅτι ἡ συμβίωσις πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ πρῶτα-πρῶτα, δεύτερον δὲ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ὅλαι αἱ δυναταὶ σχέσεις (ἔστω καὶ μόνον ἀνθρώπων) ἀντικείμενον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης, ὑπάρχουν σχέσεις οἰκονομικαί, σχέσεις θρησκευτικαὶ κτλ.

8. Τέλος ἐλέχθη ὅτι ὡς θέμα ἰδιαίτερης ἐρεῦνης (κοινωνιολογίας) πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ «κοινωνικὴ ἐνέργεια» (soziales Handeln)· ἀλλὰ ὁ προσδιορισμὸς αὐτὸς παραβλέπει τὸ πρῶτον καὶ κύριον : ἡ «κοινωνικὴ ἐνέργεια» εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ μόνον, ὅταν γνωσθῇ πρῶτα - πρῶτα τί εἶναι «κοινωνία», δηλαδή κυρίως τί εἶναι «συμβίωσις» (1).

Δὲν θὰ παραλείψω ἐδῶ ν' ἀναφέρω ἰδιαίτερος καὶ τὴν γνώμην τοῦ W. W u n d t (2), προσπαθῶν νὰ τὴν ἐφαρμόσω γενικώτερον. Καὶ κατ' αὐτὸν ἡ κοινωνιολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν φαινομένων ἐντὸς τῆς συμβιώσεως (ὁ Wundt λέγει : τοῦ ὅλου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας)· τὴν ἐρευνᾷ καὶ κατανόησιν τῆς ψυχικῆς ἐννομίας τῆς συμβιώσεως ἀποδίδει ὡς ἀντικείμενον εἰς μίαν ἄλλην ἐπιστήμην, τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν (Völkerpsychologie). Ἡ γνώμη ὅμως αὐτὴ τοῦ Wundt δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύη ὅσον ἀφορᾷ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 6 περὶ κοινωνικῶν φαινομένων.

2. Πρβλ. W. Wundt, Völkerpsychologie I. σελ. 1—29.

τὴν κατανόησιν τῆς συμβιώσεως, περὶ δὲ τῆς ἐρεῦνης τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως ἐντὸς τῆς συμβιώσεως ἀνέφερα τὰ δέοντα ἀνωτέρω.

Ἀντικειμενικῶς λοιπὸν καὶ χωρὶς προκατάληψιν ὑπάρχει μόνον τὸ γεγονός τῆς συμβιώσεως εἴτε ἀνθρώπων, εἴτε ζώων εἴτε καὶ φυτῶν, ἡ συμβίωσις πρέπει λοιπὸν νὰ ἐρευνηθῆ καὶ νὰ κατανοηθῆ, ἡ συμβίωσις πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὅπως ὑφίσταται (κοινωνιολογία): πρέπει δηλαδὴ νὰ γνωσθῆ α) ἡ ἀρχή, β) ἡ (ἴσως) ἐπελθοῦσα ἐξέλιξις, ἐννοεῖται μὲ τούς νόμους καὶ τὰς συνθήκας τῆς ἐξέλιξεως αὐτῆς καὶ γ) ἡ φύσις, ἡ οὐσία τῆς συμβιώσεως. Εἶναι δὲ ἀδιάφορον, εἰάν ἡ συμβίωσις ὀνομασθῆ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ κοινωνία.

Τώρα ἐννοεῖται ἐξ ἑαυτοῦ ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος περιορισμοῦ τοῦ θέματος «συμβίωσις» μόνον εἰς μίαν ὠρισμένην συμβίωσιν. Δὲν ζοῦν μόνον (οἱ) ἄνθρωποι ὁμοῦ (συμβιοῦν), ζοῦν μαζὺ (συμβιοῦν) καὶ ζῶα (ἀγέλη, οἰκογένειαι ζώων), συμβιοῦν δὲ καὶ φυτὰ (δάση, λειμῶνες). Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη: ἡ συμβίωσις παρουσιάζεται ἀντικειμενικῶς ὑπὸ διαφόρους μορφάς: ἄνθρωποι ζοῦν (συμβιοῦν) εἰς λεγομένας πολιτείας, ἀρχικῶς εἰς κοινωνικά γένη, εἰς κοινωνικὰ φυλάς, ζοῦν εἰς οἰκογενείας, εἰς φιλίας, εἰς ἐταιρίας, εἰς σωματεῖα κτλ. ζῶα ζοῦν (συμβιοῦν) εἰς ἀγέλας, εἰς σμήνη, εἰς σωροὺς κτλ. φυτὰ ζοῦν (συμβιοῦν) εἰς δάση, εἰς λειμῶνας. Ἡ δὲ ἰδιαιτέρα κατανόησις, ἡ ἐρευνα τῶν φαινομένων αὐτῶν ἐπιβάλλεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι δὲ γίνεται νεωστὶ λόγος ὅχι μόνον περὶ κοινωνιολογίας ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ περὶ κοινωνιολογίας ζώων (Tiersoziologie) καὶ φυτῶν (Pflanzensoziologie) καὶ μάλιστα καὶ περὶ ἰδιαιτέρων ἀνθρωπίνων συμβιώσεων (π. χ. Soziologie der Musikgesellschaften).

Δηλαδὴ πρέπει νὰ διακριθοῦν, ἀναλόγως τοῦ ὑποκειμένου τῆς συμβιώσεως (ἄνθρωποι, ζῶα, φυτὰ, συμβίωσις μουσικῶν, συμβίωσις ἐκ θρησκευτικῶν λόγων κ.τ.λ. κ.τ.λ.) καὶ ἰδιαίτεραι κοινωνιολογίαι: τὰς ὀνομάζω χάριν συντομίας εἰδικὰς κοινωνιολογίας. Πρέπει ὁμως νὰ γίνῃ καταληπτὸν ὅτι κατ'

ἀνάγκην ὑπάρχει καὶ μιὰ γενικὴ κοινωνιολογία. Ἡ ἀνάγκη τῆς γενικῆς αὐτῆς κοινωνιολογίας παρουσιάζεται ἐξ ἑαυτῆς: ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαφόρων εἰδικῶν κοινωνιολογιῶν, δηλαδή τῶν ἐρευνῶν τῶν διαφόρων συμβιώσεων (ἀνθρώπων, ζώων, φυτῶν) γεννᾶται τὸ ζήτημα, εἴαν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχουσιν κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς ὅλας αὐτὰς συμβιώσεις. Ἡ γενικὴ κοινωνιολογία θὰ προσπαθήσῃ λοιπὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προσδιορισμῶν τῶν εἰδικῶν κοινωνιολογιῶν νὰ ἀνεύρῃ τὰ ὅμοια καὶ ἀνόμοια στοιχεῖα εἰς ὅλας τὰς συμβιώσεις (ἀνθρώπων, ζώων, φυτῶν), διὰ νὰ κατανοήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν γενικῶς τὴν συμβίωσιν ὡς γεγονός τοῦ βιολογικοῦ κόσμου. Θὰ τὸ καθορίσω ἐκτενέστερα, ὥστε καὶ σαφέστερα εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ἀντικειμενικῆς κοινωνιολογίας (1).

1. Σημειῶνω μόνον ὅτι ἡ γενικὴ κοινωνιολογία, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλῶ, δὲν πρέπει νὰ συγχέσται μὲ τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ ν. Wiese, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ τὸν τίτλον γενικὴ κοινωνιολογία Allgemeine Soziologie. Ὁ ἐπεξηγηματικὸς τίτλος τοῦ βιβλίου του Lehre von den Beziehungen und Beziehungsgebilden der Menschen καταδεικνύει τὴν μεγάλην διαφορὰν σαφῶς. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ μὲ παρομοίους τίτλους ἄλλων κοινωνιολογιῶν (π.χ. Vilf. Pareto, Trattato di Sociologia generale ἢ L. Ward, Pure Sociology κτλ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Διέκρινα ἀνωτέρω δύο εἴδη κοινωνιολογίας : α) εἰδικὰς κοινωνιολογίας, δηλαδή κατ' ἰδίαν ἐρεῖνας τῶν ἰδιαιτέρων συμβιώσεων ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν, ὅπως αἱ συμβιώσεις αὐταὶ ὑπάρχουν ἀντικειμενικῶς· β) γενικὴν κοινωνιολογίαν, δηλαδή τὴν ἐρευναν καὶ κατανόησιν γενικῶς τοῦ φαινομένου τῆς συμβιώσεως, ἐννοεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμπερασμάτων τῶν εἰδικῶν κοινωνιολογιῶν. Συνήθως γίνεται λόγος καὶ περὶ ἐφαρμοσμένης κοινωνιολογίας, ἀλλὰ πρόκειται μόνον περὶ ἐκφράσεως, ἣ ὅποια δὲν εἶναι ἀκριβής· θὰ εἶπω περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ τὰ δέοντα, ὅταν θὰ ὁμιλήσω κατωτέρω περὶ κοινωνιολογικῆς ἀπόψεως (ἐπισκοπήσεως) τῶν κοινωνικῶν λεγομένων φαινομένων.

Θέτω λοιπὸν τὸ ζήτημα, ποία θὰ εἶναι ἡ θέσις τῆς γενικῆς κοινωνιολογίας εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν. Εἶναι ὅμως φανερὸν ὅτι τὸ ζήτημα αὐτό, ὡς ἐκ τοῦ θέματος τῆς γενικῆς αὐτῆς κοινωνιολογίας (1) εἶναι ἀχώριστον ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς θέσεως τῶν εἰδικῶν κοινωνιολογιῶν (ἀνθρώπων, ζώων, φυτῶν) εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ πάλιν περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ ὁμίλησαν μόνον οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνιολογίαν. Οὕτως ἢ ἄλλως ὅμως μερικαὶ ἀπὸ τὰς γνώμας αὐτὰς εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς γενικαί, ὅτι δηλαδή ἀφοροῦν τὴν κοινωνιολογίαν ὡς ἐπιστήμην τῆς συμβιώσεως. Θὰ ἐκθέσω λοιπὸν καὶ θὰ κρίνω πρῶτα πρῶτα αὐτὰς καὶ ἔπειτα συντόμως

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 9 κ. ε.

καί τὰς εἰδικωτέρας, αἱ ὁποῖαι δηλαδὴ ἀφοροῦν κυρίως μόνον τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνιολογίαν.

Ἐλέχθη λοιπὸν ὅτι ἡ κοινωνιολογία εἶναι ψυχολογικὴ ἐπιστήμη, οὕτως εἶπεῖν ἐφηροσμένη ψυχολογία. Ὁ *Simmel* λέγει ρητῶς ὅτι ἡ κοινωνιολογία εἶναι ἓνα κεφάλαιον τῆς ψυχολογίας. Πολλοὶ ὁμῶς διακρίνουν εἰδικώτερον καὶ μίαν κοινωνικὴν ψυχολογίαν. Ἐγὼ τονίζω ἀπ' ἐναντίας : ἀναντιρρήτως ἐνεργοῦν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς κάθε συμβίωσιν ψυχικαὶ δυνάμεις, ὄρμαι καὶ τάσεις, διανοήματα, συμφέροντα, πάθη, θελήσεις καὶ ὅ,τι ἄλλο ψυχικὸν ἢ διανοητικὸν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς γενικῶς· ἀλλὰ δὲν πρόκειται κυρίως περὶ τῆς ἐξηγήσεως, τὴν ὁποίαν δίδει κανεὶς εἰς ἓνα γεγονός, πρῶτ' ἀπ' ὅλα πρόκειται περὶ τοῦ θέματος, τὸ δὲ θέμα τῆς κοινωνιολογίας, πάσης κοινωνιολογίας, ἡ συμβίωσις (ἀδιᾶφορον εἰς ἀνθρώπων, ζώων ἢ φυτῶν), δὲν εἶναι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ψυχολογία, εἶναι ἔρευνα τῆς συμβιώσεως, ἡ δὲ ψυχολογία δὲν ἐξηγεῖ ἴσως οὔτε ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς συμβιώσεως, τὴν συμβίωσιν τελείως (π.χ. τὴν συμβίωσιν αἰχμαλώτου καὶ αἰχμαλωτίσαντος καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τοὺς τερμίτας, μύρμηκας).

Ἡ κοινωνιολογία ἐθεωρήθη καὶ ὡς μέρος τῆς βιολογίας. Ὁ *Comte* εἶναι ἀρχηγὸς τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως, ἐσκέπτετο δὲ ὡς ἑξῆς : αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι, ἡ κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς παρήχθη ἀπὸ τὴν προηγουμένην της, ἡ δὲ σειρὰ τῆς ἐξελίξεώς των εἶναι ὅτι ἡ προγενεστέρα ἐπιστήμη εἶναι πάντοτε γενικωτέρα ἐπιστήμη : μαθηματικά, ἀστρονομία, φυσικὴ, χημεία, βιολογία, κοινωνιολογία εἶναι ἡ σειρὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ ταῦτα ἔξαρχῆς ὁ *Comte* τὴν κοινωνιολογίαν ἀπὸ τὴν βιολογίαν (1). Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἔχουν καὶ ὁ *Spencer*, μ' ὄλον ὅτι αὐτὸς παρεμβάλλει μεταξὺ τῆς βιολογίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας τὴν ψυχολογίαν ὡς πρόδρομον αὐτῆς, ὁ *P. v. Lilienfeld* καὶ ὁ *Schäffle*.

1. Δὲν ἔχει σημασίαν ὅτι ὁ *Comte* ὀνομάζει τὴν κοινωνιολογίαν φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην· αὐτὸ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν γνώμην του περὶ (τῆς) φιλοσοφίας.

Κυρίως κανεῖς ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους αὐτοὺς καὶ μέχρι σήμερον (διότι δὲν ἔλλείπουν καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἔξαρχοῦν τὴν κοινωνιολογίαν ἀπὸ τὴν βιολογίαν) δὲν παραδέχεται ὅτι ἡ κοινωνιολογία εἶναι μέρος τῆς βιολογίας. Ὅλοι θεωροῦν τὴν κοινωνιολογίαν ἀνεξάρτητον, κατ' ἰδίαν ἐπιστήμην, συνδέουν μόνον τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἀντικειμένου τῆς μὲ τὴν βιολογίαν, ὃ δὲ Lilienfeld λέγει καὶ ρητῶς ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κανεῖς κοινωνιολόγος χωρὶς βιολογίαν. Ἐγὼ λέγω ὅτι καὶ ἐὰν ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐφοδιασμοῦ τοῦ κοινωνιολόγου μὲ βιολογικὰς γνώσεις, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ἡ κοινωνιολογία ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸν κύκλον τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ θέμα καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ θέματος τῆς κοινωνιολογίας εἶναι τελείως διάφορος τοῦ θέματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς βιολογικῆς ἐπιστήμης, οὔτε δὲ καὶ ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀδύνατον, νὰ λύεται τὸ θέμα τῆς κοινωνιολογίας διὰ συλλογισμῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς βιολογίας. Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα, ὅταν θὰ ὁμιλήσω κατωτέρω περὶ κατευθύνσεων κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κοινωνιολογικοῦ προβλήματος (1).

Ἐπὶ τῆς ἐπισημάνσεως καὶ ἄλλαι γινώμαι περὶ τῆς θέσεως τῆς κοινωνιολογίας ἐντὸς τοῦ συστήματος τῶν ἐπιστημῶν· ἀλλὰ αἱ γινώμαι αὐταὶ ἀφοροῦν εἰδικῶς τὴν κοινωνιολογίαν ἀνθρώπων. Ἐλέχθη δηλαδή :

1) Ἡ κοινωνιολογία (ἀνθρώπων) εἶναι φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, διότι ἐξελίχθη ἀπὸ τὴν λεγομένην φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας ἢ καὶ εἶναι κατὰ βάθος φιλοσοφία τῆς ἱστορίας· ἡ κοινωνιολογία ζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας (τῆς ἀνθρωπότητος), ἥτοι τῆς ἱστορίας, εἶναι δηλαδή θεωρία περὶ φύσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς θελήσεως. Ἐγὼ τονίζω ὅτι ἡ κοινωνιολογία (καὶ τῶν ἀνθρώπων) δὲν ἔχει καθόλου τὸ αὐτὸ θέμα μὲ τὴν λεγομένην φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας· ἡ κοινωνιολογία ἀνθρώπων, ὅπως καὶ πᾶσα κοινωνιολογία (εἰδικῶν ἀνθρωπίνων συνδέσμων, ζώων καὶ φυτῶν), ἔχει ὡς

1. Πρβλ. τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

θέμα τὸ ἀντικείμενον τῆς πείρας, τὴν συμβίωσιν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ἔστω καὶ ἐὰν προσπαθῆ, ἐννοεῖται, νὰ καθορίσῃ καὶ τοὺς νόμους καὶ ὅρους τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας. Ἐδῶ πρόκειται περὶ ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης ἐνὸς ἐμπειρικοῦ γεγονότος.

2) Ἐλέχθη ὅτι ἡ κοινωνιολογία (ἀνθρώπων) εἶναι μία γενικὴ ἐπιστήμη, ὅτι δηλαδὴ συναρμύζει τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς, τῆς ἐρεῦνης τοῦ δικαίου, τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης κτλ. εἰς ἓνα ὅλον· προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον, τὴν κοινωνικὴν δρᾶσιν (den sozialen Prozess). Καὶ ἐδῶ πρόκειται περὶ ἐσφαλμένης ἀπόψεως, ἐσφαλμένης γνώμης· τὸ τονίζω: καὶ ἡ κοινωνιολογία ἀνθρώπων ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸ εἰδικὸν θέμα τῆς συμβιώσεως ὡς συμβίωσιν, δὲν εἶναι λοιπὸν γενικὴ ἐπιστήμη, δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἐρευναν τῆς γλώσσης ἢ τῆς θρησκείας κτλ. ἡ ἐρευνα τοῦ δικαίου μόνον συμπίπτει μὲ τὴν ἐρευναν τῆς συμβιώσεως (ἀνθρώπων) καθ' ὅσον εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὁργάνωσις αὐτῆς.

3) Ἐλέχθη ὅτι ἡ κοινωνιολογία (ἀνθρώπων) ἀνήκει εἰς ἰδιαίτερον κύκλον ἐπιστημῶν, εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας (G u m p l o w i c z, D u r k h e i m). Τὸ θεωρῶ πλέον ἀδιάφορον, πῶς ἡ γνώμη αὐτὴ ἀντιλαμβάνεται τὸ θέμα τῆς κοινωνιολογίας, ἀρκεῖ ὅτι τὴν θεωρεῖ ὡς μίαν αὐτοτελῆ ἐπιστήμην, ἡ ὁποία ἀνήκει ὡς ἓκ τοῦ θέματός της εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας.

Ἴδου λοιπὸν κατ' ἐμὲ ἡ ὀρθὴ ἄποψις περὶ τῆς θέσεως τῆς κοινωνιολογίας γενικῶς (εἴτε ἀνθρώπων, εἴτε ζώων, εἴτε φυτῶν) μέσα εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν. Ἄς ἐπιστῆμαι πρέπει νὰ διακριθοῦν ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου των πρῶτα - πρῶτα εἰς κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας καὶ εἰς φιλοσοφίαν, αἱ δὲ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι πάλιν εἰς ἐπιστήμας περὶ τὰ σώματα καὶ εἰς ἐπιστήμας περὶ τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα. Εἰς αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀνήκουν καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, αἱ ἐπιστῆμαι τῶν φαινομένων τῆς συμβιώσεως, εἰδικῶς καὶ ἡ κοινωνιολογία (1).

1. Πρβλ. ἐκτενέστερον τὸ βιβλίον μου (γερμανιστὶ) Ἐἰσαγωγή εἰς ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν.

Ἡ κοινωνιολογία δὲν χάνει τὴν αὐτοτέλειαν καὶ εἰδικότητά της ὡς ἐπιστήμη, εἰάν δανεισθῇ ἢ ἐπειδὴ θὰ δανεισθῇ καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιστήμας. Εἶναι δυνατόν π. χ. ν' ἀνατρέξῃ εἰς τὴν βιολογίαν, ὅταν θέλῃ νὰ καθορίσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς συμβιώσεως κ. τ. λ. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν ἴσως ὅτι ἡ κοινωνιολογία θὰ συμβουλευθῇ ὄχι μόνον τὴν βιολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ὅ,τι ἄλλο. Τοιοῦτον τι συμβαίνει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας χωρὶς νὰ χάνουν τὴν αὐτοτέλειαν καὶ εἰδικότητά των, δανεῖζονται καὶ δανεῖζουν.

Σπουδαία εἶναι μάλιστα μία στάσις τῆς κοινωνιολογίας ἀπέναντι σχεδὸν ὅλων τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος. Ἡ κοινωνιολογία γίνεται εἰς αὐτὰς εἰς ἓνα εἶδος μεθόδου, εἰς εὐριστικὴν λεγομένην μέθοδον. Αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶναι δυνατόν νὰ θέσουν κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀντικειμένου των καὶ τὸ εἶναι καὶ κατὰ πόσον τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης των ἐπηρεάζεται διὰ τῆς συμβιώσεως. Ὑπάρχουν πολλὰ τοιαῦτα προβλήματα π. χ. εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ πρόβλημα θρησκείας, γλῶσσα, καλλιτεχνία κτλ. εἰς τὰ ζῶα τὸ πρόβλημα τοῦ ἰδιάζοντος βίου τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ζώου κλπ. Τοιαῦτα φαινόμενα εἶναι δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν εὐριστικῶς καὶ ἀπὸ κοινωνιολογικῆς ἀπόψεως.